

КОВАЛЕНКО
Світлана Дмитрівна,
канд. іст. наук,
старший науковий співробітник,
Державна наукова сільськогосподарська
бібліотека УААН,
м. Київ

ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МЕТЕОРОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ У СКЛАДІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО НАУКОВОГО КОМІТЕТУ УКРАЇНИ (1921-1927)

У статті прослідковано основні моменти діяльності Української метеорологічної служби (Укрмет) у складі Сільськогосподарського наукового комітету України протягом 1921-1927 років.

В статье отслежено основные моменты деятельности Украинской метеорологической службы (Укрмет) в составе Сельскохозяйственного научного комитета Украины на протяжении 1921-1927 годов.

The article tracked the activities of the main points of the Ukrainian Meteorological Service (Ukrmet), composed of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine for 1921-1927.

Сільськогосподарський вчений (науковий) комітет України (СГВ(Н)КУ) активно розгорнув свою діяльність з початку 1919 року як єдиний об'єднуючий і керівний орган у галузі сільськогосподарської науки країни.

До складу СГНКУ відразу увійшов метеорологічний відділ, який згодом перетворився на метеорологічну секцію, а потім на *Українську метеорологічну службу (Укрмет)*, яка й нині функціонує як Гідрометеорологічна служба України, що об'єднує більше тисячі спостережних пунктів за станом атмосфери

та водойм. У цій структурі працює понад 5 тисяч спеціалістів високої кваліфікації та самовідданих ентузіастів.

Історіографія дослідження різних напрямів діяльності СГНКУ вміщує наукові публікації сучасних істориків науки. Однак робіт присвячених саме історії розвитку метеорологічних досліджень у СГНКУ, окрім авторської публікації, не існує [1]. Певна інформація розміщена на сторінках деяких номерів «Вісника сільсько-господарської науки» [4, 5]. Деякі відомості, зокрема стосовно наявності видань Укрмету, як особливого виду допоміжних часописів для агрономічної діяльності, наведено в дисертаційному дослідженні О. П. Анікіної [2].

Метою автора даної статті є прослідкувати і проаналізувати основні моменти діяльності Української метеорологічної служби (Укрмет), що функціонувала у складі Сільськогосподарського вченого, а згодом (наукового) комітету України протягом 1921–1927 років.

Організація Української метеорологічної служби розпочалася відтоді, коли Голова Ради Народних Комісарів України Х. Г. Раковський підготував відповідні матеріали. Так 19 листопада 1921 року Рада Народних Комісарів УСРР прийняла декрет про створення Української метеорологічної служби (Укрмету) на базі Метеорологічної секції Сільськогосподарського наукового комітету України Наркомзему УСРР. Усім відомствам та установам було заборонено мати окрему від Укрмету службу погоди.

Першим керівником Укрмету був Микола Іванович Данилевський, який керував службою з 1921 до 1927 року. Управління Укрмету розміщувалося в Києві. У десяти інших великих містах України були створені місцеві відділи Укрмету. З самого початку свого існування Укрмет, як і утворене згодом Управління метеорологічної гідрологічної служби УРСР, було досить автономним та підпорядковувалося лише Раднаркому [3].

Саме в 1921 році Україну, виснажену війнами, спіткало велике стихійне лихо. В результаті засухи вигоріли та були знищені посіви майже по всій південній території країни. Метеорологи долучилися до роботи надання

допомоги сільському господарству. Управлінням Укрмету докладалися всі можливі зусилля щодо організаційної діяльності з цього питання.

Незабаром було засноване Бюро погоди в Києві. 21 червня 1921 року завідувач Бюро синоптики Укрмету В. К. Мальгін склав першу випробувальну синоптичну карту. Тоді до Укрмету щоденно надходило 22 телеграми стосовно погоди.

У грудні 1921 року в складі Укрмету створили підсекцію сільськогосподарської метеорології, а також почали видавати «Інформаційний бюлетень Укрмету». За 2 роки до складу Укрмету долучилися підсекції: організаційна, служби погоди, гідрології, кліматології, земного магнетизму і атмосферної електрики, а також бюро інспекції, видавниче бюро, геофізичний архів, лабораторія, бібліотека, музей і склад. До підсекції служби погоди входили синоптичне бюро, бюро служби повітряних шляхів і радіостанція. Науково-адміністративну роботу виконував секретаріат. На невеликому заводі виготовляли гідрометеорологічні прилади.

Через збільшення обсягу робіт, що виконувалися, починаючи з 1923 року, завдяки НКЗС, поліпшилося фінансування секції та окремих метеорологічних установ країни. Пересилка коштів на утримання сіток відбувалася через Укрмет. Таким чином, кошти надходили на адреси без жодних непорозумінь. Робота синоптиків нарешті поволі почала оплачуватися. Це дало змогу випускати щомісячні метеорологічні характеристики, що ставали в нагоді для праці інших бюро Укрмету. Значну роботу над відбудовою сіток проводили губвідділи Укрмету, які на підставі щоденних бюлетенів інформували свої райони.

У той час відбулася поїздка за викликом голови Укрмету до Петрограду на сесію Міжвідомчого метеорологічного комітету РСФСР. У результаті було укладено угоду між Укрметом та Головною Фізичною Обсерваторією, затверджену Науковою радою Обсерваторії та Радою секції. Цим документом унормували відносини між Українським метеорологічним і загально-федеративним центрами, а також вирішено низку питань практичного

характеру. Крім того, Обсерваторія надала Укрмету два комплекти видань за всі роки, партію обладнання та ін.

Згодом у Харкові пройшла сесія Ради досвідної справи, на якій ухвалили постанову стосовно підпорядкування метеорологічної частини справи програмам Укрмету. На основі цієї постанови вийшло розпорядження Всеукраїнського бюро досвідної справи, в якому йшлося, що метеорологічні відділи досвідних станцій повинні передавати до Укрмету свої спостереження в формі таблиць і за допомогою телеграфу. Згодом відповідно до постанови З'їзду селекціонерів СНУ Цукротресту до Укрмету почали надходити відомості від метеорологів селекційних станцій Цукротресту.

Представники Укрмету, зокрема фахівці бюро гідрометеорології, взяли участь у роботі З'їзду в справі землеустрою та меліорації, який відбувся в Харкові 16 листопада 1923 року. В ході роботи було прийнято ухвалу про співпрацю у роботі Укрмеліоводгоспу з Укрметом, яка разом з ухвалою про погодження роботи метеостанцій агрослужби залізниць з Укрметом від 28.02.1923 року, забезпечувала плановість подальшого налагодження роботи метеорологічної служби в державі та раціональне використання й опрацювання результатів спостережень.

6 лютого 1923 року відбулося відрядження голови Укрмету М. І. Данилевського в Петроград на пленарне засідання Секції повітря Конференції з вивчення природних багатств та продукційних сил. У результаті візиту погодили метеорологічно-аерологічну сітку Укрмету з сітками Г.Ф.О., отримали можливість поповнити відповідне обладнання вітчизняних станцій та ін. Потім на вищезазначеній конференції вирішувалися питання стосовно метеорологічної служби Росії, зокрема щодо виявлення перспектив її подальшого розвитку [4].

2 грудня 1922 року заснували Комісію сільськогосподарської досвідної справи при СГНКУ. До її складу ввійшли голови окремих секцій та деякі спеціалісти. Так, від Укрмету членом комісії було обрано М. І. Данилевського. На перших засіданнях намітили найближчі завдання діяльності Комісії:

- 1) з'ясувати план діяльності кожної секції Комітету з питань досвідної справи;
- 2) координувати роботи окремих секцій Комітету в досвідній справі;
- 3) проводити координацію робіт в досвідній справі з досвідними установами різних регіонів шляхом організації з'їздів, нарад та ін.;
- 4) ознайомитися з програмами та результатами діяльності досвідних установ і організацій, а також відкоригувати їх з погляду раціонального та планового розвитку досвідної справи в Україні та ін.

Наприкінці 1922 року розпочалася підготовка до Всеросійської сільськогосподарської виставки, проведення якої було заплановано на серпень 1923 року. На пропозицію Президії її Комітету Комісія сільськогосподарської досвідної справи делегувала зі свого складу членів професорів С. Ф. Веселовського, О. А. Янату, доцентів М. І. Данилевського, Г. Г. Махова, С. М. Москвичова на першу сесію Ради сільськогосподарської досвідної справи 30 грудня – 4 січня 1923 року, та доручила їм виступити з профільними доповідями. Так, М. І. Данилевський доповів про організацію метеорологічної сітки на Україні.

На одному із засідань Всеукраїнського бюро досвідної справи, яке відбулося 7 – 9 лютого 1923 року в Харкові, представник Комісії досвідної справи СГНКУ професор О. А. Яната ознайомив учасників зі змістовною доповіддю. На її основі було ухвалено вісім пунктів, які повною мірою стосувалися розвитку та діяльності сільськогосподарської досвідної справи. Четвертий пункт ухвали торкнувся питання погодження роботи Укрмету та метеорологічних відділів крайових досвідних станцій, яке в найближчий час мало бути обмірковане на Метеорологічному з'їзді. Засідання проходило згідно з розробленою програмою: 1) доповідь щодо організації Всеукраїнського досвідного бюро; 2) організація Метеорологічної служби; 3) організація досвідними установами дослідження ґрунтів; 4) форми видавництва в досвідній справі [5].

Наприкінці 1923 року у відомстві Укрмету знаходилися: 1) метеорологічний музей (керівник В. Синиченко); 2) майстерня точного

виробу (в. о. керівника Л. Овчин); 3) Центральна станція с.-г. метеорології (в. о. директора М. Данилевський); 4) Центральна метеорологічна радіостанція (керівник К. Миколаїв); 5) Центральна лабораторія для перевірки метеорологічного приладдя (керівник – інженер О. Левицький). Ці установи, окрім Центральної станції с.-г. метеорології, знаходилися у Києві за адресою: вулиця Софіївська, 18 (на першому та другому поверхах) [6].

Одним з найзначніших досягнень у роботі СГНКУ в 1923 році стала повністю налагоджена Метеорологічна служба, якою керував Укрмет. Вже на той час служба мала густу сітку метеорологічних станцій (близько 100), які кожного дня телеграфно надавали до Києва свої метеорологічні спостереження. Також Укрмет через Центральну метеорологічну радіостанцію отримував радіометеозводки з усієї Європи та частково з Азії. Потім наприкінці кожного дня, на підставі всіх матеріалів, складав синоптичну карту погоди Європи й України, а по радіо розсилав складені за допомогою губернських відділів щоденні метеорологічні бюлетені по території всієї України. Кожні 10 днів і щомісячно Укрмет випускав друковані «Метеорологічні характеристики України», розсилаючи їх усім зацікавленим установам. У них було охарактеризовано стан сільськогосподарських культур у країні та вищих шарів атмосфери, що немаловажливо для авіації. З 1921 року видавався щомісячний «Інформаційний бюлетень України», як організаційно-інформаційний орган Української метеорологічної служби. В 1923 році побачив світ науковий друкований орган «Матеріали до кліматології України» [7].

У 1923 році сталася ще одна важлива подія у діяльності СГНКУ. Його було переведено до Харкова. Цей рік став переломним для Комітету, адже він був реорганізований із державно-громадської сільськогосподарської наукової організації в науково-практичну установу Наркомзему. Тому планова робота Комітету проходила в досить несприятливих умовах, а часом унеможлиблювалася через низку практичних труднощів і перешкод. Діяльність сильно гальмувалася і через кадрові проблеми, тому що всі науковці не могли переїхати до Харкова. Укрмет теж не обминули проблеми, що виникли. Ще

протягом наступних 1924 – 1925 років у Києві залишалися деякі допоміжні заклади. Однак, незважаючи на всілякі негаразди, діяльність Укрмету поступово відновлювалась. Зокрема, за звітний 1923 – 1924 роки кількість метеорологічних станцій II порядку збільшилася з 97 до 136, а III порядку, з 21 до 179. Кількість станцій збільшилася з 112 до 315, тобто майже втричі. За цей період вирівнявся розподіл станцій по території України, зокрема їхня кількість збільшилася у степовій посушливій частині. Також зросла кількість сільськогосподарських та фенологічних пунктів з 80 до 130, водомірних варт – з 13 до 48, пунктів спостережень – з 25 до 107.

Діяльність сітки метеорологічних станцій ускладнювалась тим, що вони підпорядковувалися різним організаціям та відомствам. Так, станцій, які належали Укрмету, було 145, Народному Комісаріату Освіти (переважно при сільськогосподарських школах) – 44, Досвідної сільськогосподарської організації Наркомзему – 37, Цукротресту – 33, Наркомату шляхів – 22, Селекційно-насіннєвому Управлінню Цукротресту – 18, Всеукраїнському Управлінню лісами – 6, Курортному управлінню – 3, приватних – 8, морських – 2, військових – 1.

Сітка метеорологічних станцій працювала згідно зі встановленими нормами і значною мірою доповнювалась роботою сітки кореспондентів Укрмету. Результати метеорологічних спостережень по території всієї України своєчасно надходили, перевірялися та опрацьовувалися в Укрметі, потім друкувалися у вигляді «Декадних бюлетенів» та «Місячних геофізичних характеристик України», після чого розсилалися всім зацікавленим установам і особам у державі та за кордон. За допомогою власної прийомної радіостанції Укрмет остаточно налагодив зв'язки, в т. ч. й телеграфний, з метеорологічними осередками Європи і частково з азійською територією Радянського Союзу. Це надало можливість налагодити отримання щоденних метеорологічних бюлетенів із усієї Європи і частково з Азії, їх зведення з телеграфними даними української метеорологічної сітки, потім своєчасного складання щоденних синоптичних карт погоди, на підставі яких щоденно складався і розсилався по

радіо і за допомогою телеграфу власний метеорологічний бюлетень Укрмету з короткотривалими прогнозами погоди. Прогноз погоди на довгий час здійснювали за методом професора Л. Давидова, який керував Подільським губвідділом Укрмету. Ще одним досягненням стала поява майстерні точного приладдя та лабораторії для перевірки приладів. Набув неабиякої популярності Музей української метеорологічної служби, створений Укрметом. Протягом року в ньому побувало понад 1 500 місцевих та приїжджих відвідувачів. Поряд з виконанням основних функцій роботи набула розвитку й діяльність у спеціальних галузях Укрмету. Поширилися аерологічні спостереження, при цьому збільшилася сітка пілотних пунктів, робота якої гальмувалася через брак водню. Досягнення Укрмету в цьому напрямі дали чималі практичні результати, обслуговуючи потреби аеронавігації, яка з'явилася в країні тільки у 1924 році. Гідрометеорологічна робота також набула значного поширення і відпрацювання певних норм. Вона, окрім поточних спостережень, при застосуванні нових методів дала важливі результати при прогнозуванні річних повеней. Слід відмітити як один із важливих моментів, розпочату в 1923 році, роботу Укрмету в справі погодження та організації магнетових дослідів в Україні.

Діяльність Укрмету не обмежувалася організацією на державному рівні Метеорологічної служби, веденням і оголошенням результатів своєї роботи. Зокрема, було проведено в Києві та по губвідділах низку важливих наукових робіт: опрацювання кліматологічних даних по країні, а саме стосовно опадів. Результати цієї роботи увійшли до кількох випусків «Матеріалів до геофізичної характеристики України». Порівняно з минулими роками Укрмет поширив й удосконалив роботи в галузі сільськогосподарської метеорології, зокрема про стан сільськогосподарських культур, друкуючи результати у вище згаданих «Декадних бюлетенях». Також результати роботи досить повно були висвітлені в періодичних і неперіодичних виданнях Укрмету загальною кількістю 62 друковані аркуші та 34 500 примірників.

Основними періодичними виданнями Укрмету вважалися: «Інформаційний бюлетень Укрмету» (1921 р.), «Декадний бюлетень Укрмету» (1923 р.), «Щомісячна метеорологічна характеристика України» (1923 р.) (згодом «Геофізична характеристика України»), «Матеріали до Геофізичної характеристики України», «Справочник Укрмета» (1924 р.), метеорологічний «Календарь Укрмета» (1924 р.), журнал «Погода і життя» (1924 р.), «Провідник спостерігача-дослідника», як незалежний орган робітників української метеорологічної служби. З неперіодичних видань побачила світ низка інструкцій для різних спостережень, бланки, щоденники.

У 1927 р. «Декадний бюлетень» вже вміщував дані 185 метеостанцій (порівняно з 30 метеостанціями у 1923р.). Тоді ж Укрмет видав перший номер «Щорічника Гідрометричної служби НКЗС України». Швидко і належним чином налагоджена видавнича діяльність Укрмету охоплювала публікації наукових монографій і праць, а також велику кількість службової і методичної інформації.

Вже станом на 1925 рік Укрмет за своєю розвиненою видавничою діяльністю зайняв перше місце серед метеорологічних осередків республік СРСР випередивши Головну геофізичну обсерваторію РСФСР у Ленінграді. Завдяки обміну своїми виданнями Укрмет підтримував постійні зв'язки з метеорологічними центрами багатьох країн світу. Очолював Укрмет його фундатор професор М. І. Данилевський, а заступником був академік Б. І. Срезневський, який займав посаду голови підсекції служби погоди. Розмір бюджету Укрмету складав майже половину суми бюджету СГНКУ. Комітет, віддаючи стільки коштів для Укрмету, вважав це правильним, адже більшість території України була посушливою і розвиток метеорологічної справи в країні мав велике значення [8].

Таким чином, на той час Українська метеорологічна служба стала зразковою для всього СРСР. Результатами її роботи, що були широко опубліковані, користувалися у своїй практичній роботі Держплан, Наркомзем, Трести та ін. Робота Укрмету опиралася значною мірою на метеорологічні

відділи та станції досвідних сільськогосподарських станцій, метеорологічних обсерваторій різних відомств НКО, НКШ, ВРНГ та ін. [9].

З року в рік Українська метеорологічна служба зміцнювалася і росла. Швидко відновлювалася гідрометеорологічна мережа. Зверталася особлива увага на вивчення клімату республіки. Була опублікована ціла низка кліматологічних праць по містах, районах, губерніях України: «Клімат г. Одессы» І.Я. Точидловського, «Засуха в свете метеорологи» М. І. Данилевського, «Климатические условия Белоцерковщины» П. Л. Томашевича, «Атлас карт распределения температуры воздуха на Украине» Б. І. Срезневського, «К вопросу методики наблюдений над влажностью почвы» Н. К. Софотерова, «Клімат Харьковской губернии» Д. К. Педаєва, «Климатический атлас Украины» Д. К. Педаєва і Н. І. Гука та багато інших.

Ще одним важливим напрямом діяльності Укрмету стала організація і проведення різного роду форумів. Так, періодично скликалися наукові конференції, геофізичні наради і т ін. Зокрема, в Першій українській геофізичній нараді в 1925 році взяло участь майже 100 спеціалістів. Окрім того,

Учасники III-ої сесії директорів Центрального гідрометуправління союзних республік

співробітники Укрмету брали участь у заходах, що скликалися іншими установами та організаціями. Зокрема, 26 травня 1927 року в Києві пройшла III сесія директорів Центрального гідрометуправління союзних республік з участю багатьох фахівців з різних проблем метеорології: Н. Н. Гука, А. В. Федорова,

Є. І. Тихомірова, В. І. Порицького, А. А. Кулакова, Н. С. Муретова,

В. Я. Ковальчук, М. І. Макаревський, Б. В. Нумеров, М. І. Данилевський, Д. К. Педаєв, М. З. Нодія та ін.

Варто сказати, що на засіданні Президії СГНКУ 15 лютого 1927 року під головуванням професора О. Н. Соколовського було заслухано інформаційну доповідь від імені делегації Комітету професора О. А. Янати «Про святкування ювілею Укрмета в Києві 6 лютого 1927 року». На пропозиції Президії Укрмета та делегації Комітету щодо відзначення ювілею прийняли ухвалу призначити збори, присвячені п'ятиріччю Укрмету на період 19 – 22 лютого 1927 року. Цей захід планували провести в напрямку підведення підсумків роботи без ювілейних моментів (привітань, телеграм) у складі членів Колегії НКЗС, членів уряду та Президії ВУЦВК, співробітників СГНКУ та НКЗС, членів Президії Укрголовнауки та наукових і сільськогосподарських установ Харкова. На збори були задекларовані доповіді професорів О. А. Янати, Д. К. Педаєва та М. І. Данилевського. В ході засідання обговорювалися основні практичні заходи щодо розвитку Української метеорологічної служби та Укрмета: 1) поширити роботу Укрмета, зокрема в галузі довготермінових прогнозів та сільськогосподарської метеорології; 2) забезпечити Укрмет належним приміщенням; 3) розвивати єдину сітку метеорологічних станцій за рахунок місцевого бюджету та зацікавлених відомств і організацій; 4) підвищувати якість роботи сітки метеорологічних станцій за допомогою належного обладнання та поліпшення матеріального життя синоптиків. Ці заходи було вирішено передати на затвердження Колегією НКЗС. Також на цьому засіданні прозвучала ідея про реорганізацію Укрмету в Український метеорологічний інститут. Це питання вирішили обговорити на одному з наступних засідань Президії [10].

Згодом святкування п'ятирічного ювілею Укрмету вилилося в урочисті збори, на яких було підбито перші підсумки роботи Української метеорологічної служби. На урочистих зборах в будинку Всеукраїнської академії наук з доповідями про роботу Укрмету виступили Д. К. Педаєв «Роль метеорології в народногосподарському будівництві» та М. І. Данилевський

«Основна проблема організації метеорологічної служби і сучасний стан Української метеорологічної служби».

Згідно з архівним документом «П'ятирічний план вивчення продукційних сил сільського господарства України» Укрмет мав перетворитися в Український метеорологічний інститут. Підрозділ А цього документу під назвою «Вивчення природних продукційних сил сільського господарства» розділ IV «Вивчення основних галузей продукційних сил сільського господарства України» подає відомості, що на Укрмет та пов'язану з ним мережу станцій та установ покладалася проблема вивчення повітря, зокрема верхніх та нижніх шарів атмосфери з метою удосконалення прогнозу погоди, та вивчення залежності сільського господарства від клімату та погоди [11].

31 жовтня 1927 року гідрометрична частина Наркомзему УСРР перейшла у відання Укрмету. З того часу Укрмет перетворився на Управління метеорологічної і гідрологічної служби УСРР. Його очолив Н. К. Софотеров. П'ять крайових гідрометричних управлінь – Верхньодніпровське, Середньодніпровське, Нижньодніпровське, Бузьке та Донецьке знаходилися у відомстві Гідрометричного центру при Укрметі. В діяльності Гідрометричного центру Укрмету під головуванням С. К. Комарницького активну участь брали видатні вчені Є. В. Оппоков та Я. Т. Ненько. Треба згадати відомі опубліковані наукові роботи Я. Т. Ненько «О распределении скоростей по речной вертикали» та книгу Є. В. Оппокова і А. В. Огієвського «Гідрометрію» – перший в Україні підручник, де був узагальнений досвід гідрометричних робіт Росії, СРСР і за кордоном.

Підсумовуючи, слід зазначити, що протягом 1921 – 1927 років Укрмет розвивав свою діяльність у різних напрямках. Гідрометеорологічна мережа, яка становила основу наукової та оперативно-виробничої діяльності в галузі гідрометеорології була міцною та повністю відбудованою. Вже наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Гідрометеорологічна служба України, в яку перетворився Укрмет, вимагала відповідного кадрового забезпечення, невідкладного вирішення питань організації і подальшого розвитку

гідрометеорологічної освіти та науки. Тому відповідаючи на гостру потребу спеціалістів-гідрометеорологів, на союзному і республіканському рівні прийняли постанови про створення спеціалізованих вузів у Москві та Харкові. Так була заснована система вищої гідрометеорологічної освіти в СРСР.

Нині Гідрометеорологічна служба України постійно удосконалює форми гідрометеорологічного обслуговування споживачів, надання інформації та прогнозів засобом масової інформації. При цьому максимально враховуються специфіка діяльності окремих галузей господарства, необхідність удосконалення гідрометеорологічного забезпечення на регіональному рівні, постійно впроваджуються сучасні засоби представлення інформації та прогнозів [12]. Інформування населення про гідрометеорологічні умови, прогнози їхніх змін, попередження про загрозу виникнення небезпечних явищ є одним із вагомих факторів, що забезпечує сталий соціально-економічний розвиток держави, своєчасне вживання запобіжних заходів під час формування і ліквідації надзвичайних ситуацій природного походження. Саме цим визначається роль і місце гідрометеорологічної служби у системі захисту населення.

Список використаної літератури

1. *Коваленко С. Д.* Діяльність Сільськогосподарського наукового комітету України з проблем метеорології (1919–1921 рр.) [Електронний ресурс] / С. Д. Коваленко // Історія науки і біографістика. – 2008. – Вип. 3. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/E-journals/INB/2008-3/08>. – Заголовок з екрана.
2. *Анікіна О. П.* Періодичні видання як джерело з історії агрономії в Україні 20-30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.07 / Анікіна О. П. ; ДНСГБ УААН. – К., 2004. – 21 с.
3. *Штонь І.* За любов, дружбу і гідрометеослужбу / І. Штонь // Надзвичайна ситуація. – 2006. – № 11 (109), листопад.
4. *Поріцький В.* Метеорологічна Секція С.-Г. Наукового Комітету (Укрмет) / В. Поріцький // Вісн. с.-г. науки. – Х., 1923. – Т. 2, вип. 1-2. – С. 56–57.
5. *Москвичів С.* Комісія с.-г. досвідної справи при С.-г. Науковому Комітеті / С. Москвичів // Вісн. с.-г. науки. – Х., 1923. – Т. 2, вип. 1-2. – С. 58–59.
6. *Список* установ Сільсько-Господарського Наукового Комітету з адресами їх та керівничим персоналом // Там само. – С. 68–70.

7. *Короткий* нарис діяльності Сільськогосподарського Наукового Комітету України [12 вересня 1923 р.]. – Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1230. – Оп. 1. – Арк. 16–27 (1923).

8. *Коротке* справоздання про діяльність Сільсько-Господарського Наукового Комітету України за 1923–1924 операційний рік // Вісн. с.-г. науки. – Х., 1924. – Ч. 7-9. – С. 1–31.

9. *Доповідна* записка про організацію сільськогосподарської наукової роботи по лінії НКЗС, в зв'язку з загальною системою та організацією сільськогосподарської науки на Україні. – ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1270. – Арк. 61–73.

10. *Витяг* з протоколу № 20 засідання Президії С.-Г. Наук. К-ту України 15 лютого 1927 р. – ЦДАВО України. – Ф. 1230. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 8–9.

11. *П'ятирічний* план вивчення продукційних сил сільського господарства України. – ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 1270. – Арк. 100–105.

12. *Гідрометеорологічній* службі України – 85 років! // Урядовий портал. – 2008. – 10 жовтня.